

ujedno umanjimo svoja razočaranja i očajavanja. (Posve ne ćemo tome nikad izbjeći, jer to psihički nužno slijedi iz odnosa ideala prema realnosti).

A u čem da stoji to umanjenje zahtjeva?

U tom, da se odrečemo mišljenja, e je naša današnja kultura neko gotovo pravilo, a sve nedostatnosti u njoj da su izuzeci. Nasuprot treba da imamo na umu, kako naše kulturno stanje nije nikakvo gotovo djelo, nego je još u dosta dubokom stadiju izgradenja — naročito što se tiče etičke ljudske kulture. I prema tome protivukulturne pojave nijesu nikakvi izuzeci, nego posve redovne pojave, potekle iz nedotjeranosti množine, u kojoj se kultura gradi.

U tom smo pogledu gotovo naivni do smiješnosti u svom običnom shvaćanju. Vladamo se svojim zahtjevima na kulturu kao prema nekakvom stečenom i zajamčenom pravu, a da ni ne pomišljamo pri tom, tko nam je to pravo dao i zajamčio i tko nam odgovara za izvršenje toga prava?

Gledamo sa žaljenjem na „primitivnoga“ čovjeka i „barbara“ pa kada ih ugledamo među nama, onda se pozivamo na „atavizam“ i „disoluciju“ — makar da provale te „primitivnosti“ i „barbarluka“ ima među nama toliko, da bi „atavizam“ morao postati skoro pravilom, a ne izuzetkom. Ukratko: Ne vraćamo se, nego: Nijesmo još stigli — ali ne gubimo vjere, da ćemo jednom stići!

Hamdija Kreševljaković.

Novinarstvo u Herceg-Bosni prije okupacije.

Prije okupacije izlazio je u Bosni jedan povremeni časopis, dva službena i dva neodvisna lista, o kojim ovdje pišem.

I. „Bosanski Prijatelj“.

Još 1. prosinca 1846. pisao je slavni Ivan Franjo Jukić (1818—1857) iz Fojnice Gaju „da je želja svih domorodaca, da ovu nesretnu ilirsku pokrajinu poslije toliko stoljeća jednom već sunce prosvjete ograne i da obasja. I zato nekoliko rodoljubne mladeži naumilo je početkom nove 1837. godine jedno književno društvo zavesti, kog će cilj biti — protjeranje tmina neumitnosti iz ove nevoljne i od svakog zapuštene slavjanske države. Naša želja velika je, istina, ali za toliko poduzeće vrlo malena snaga. Sve je, što nas tješi — pouzdanje u prijatelje narodnosti, u čemu ako ne budemo prevareni, zaista dobar napredak ne će mimoći.“ Ovo se društvo imalo zvati „Kolo bosansko“

Pravila su imala sedam točaka. Prve tri točke odnose se na članove, članarinu, odbor i biblioteku. Četvrta točka glasi ovako: Društvo ovo svake godine izdavat će po jednu knjigu pod naslovom „Svetogled bosanski“. Knjiga ova sadržavat će razne predmete: književne, umjetne i ekonomične, njezin sadržaj bit će u posebnom oglasu. U 5. točki govor je o troškovima oko ove knjige, a iz 6. se točke vidi, da se Jukić prema redakcije uz honorar od 10 talira za svaku godinu. U posljednoj točki govor je o radu društva oko osnivanja pučkih škola po zemlji.

Do osnutka književnog društva nije došlo, jer definitivarij ne htjede potvrditi pravila. Ali Jukić počeo godine 1850. izdavati „Bosanski Prijatelj“, časopis koji sadržava potrebne, korisne, zabavne i poučne članke. Te godine izađe Jukić pred učeni svijet i mili svoj rod, pozivajući u kolo bratsko sve domorodne Bosnjake, da mu u ovom narodnom poslu budu od pomoći. Ostalu pak braću slavensku uljudno poziva, da mu ovaj narodni pothvat pomognu. „Bosanski Prijatelj“ ako steče dovoljno pomoći, izlazit će svake godine u više svezaka. Za se ne traži koristi već za narod, a želja mu je jedina: Bošnjake od sna nemarnosti probuditi i protucnuti da se osvijeste. Ispuni li se to, svoj je cilj postigao. U „Narodnim Novinama“ od 29. svibnja izađe poziv na pretplatu.

Prvi svezak „Bosanskog Prijatelja“ izađe u drugoj polovini 1850. godine u Zagrebu troškom Ljudevita Gaja, a posvećeni je Josipu Jurju Strossmayeru. — I ovo je prvi bosanski časopis, s kojim valja počimati, kad se o ovoj temi piše. Ne udi, što nije tiskan u Bosni, jer onda nije bilo tiskare kod nas.

U svemu su izašla četiri sveska ovog povremenog časopisa i to: I. u Zagrebu 1850., II. 1851., III. 1861. i IV. 1870. Prve tri sveske uredio je Jukić. Treća sveska izađe troškom Matice Ilirske, a predgovor je napisao i rukopis dotjerao Matičin tajnik Janko Jurković, jer je Jukić tada već četvrtu godinu ležao u Marksovom groblju u Beču. Četvrtu svesku uredio je fra Antun Knežević (1834.—1889.), Jukićev učenik iz pučke škole u Varcar-Vakufu i pisac „Krvave knjige“ (Zagreb 1869.).

Da sada kratko prikažemo sadržaj ovog povremenog časopisa.

Od svih prijatelja Jukićevih jedini se snjime hvata u kolo Ljubomir Hercegovac (fra Grga Martić). Od njega je krasna „Prihodnica kao poziv u kolo bratimsko“, u kojoj jaka žica Martićeva odjekuje općenim mrakom, što je pokrio duševnu pustinju po Bosni ovako:

Nitko nam se narugati neće
 Počeci su tvrdi i odurni,
 Mnoga pakost na putu imade,
 Al sve stalnost predobiti znade.
 Ptić skakuće dok ne steče perja ...

(str. 9.)

Osim ove uvodne pjesme ostalo je sve napisao Jukić. Najprije dolazi „Zemlje-državopisni pregled turskoga carstva u Evropi“ (str. 10—17), onda životopis fra Mate Benića (1609—1674), biskupa beogradskog, zatim „Starine bosanske“ i „Književnost bosanska“. Preko stotinu strana obuhvataju narodne pjesme, zagonetke, domaći ljekar, pučke škole i ljetopis crkve u Bosni.

Drugi svezak posvetio je Jukić Omer paši, od koga se je nadao pomoći i zaštite. Raspored je kao i u prvom svesku. Iza Slavodobitnice Omer paši, gdje mu Martić s Jukićem uz gusle broji junačka djela po Bosni, dolazi opet krasna i vrlo zanimiva pjesma Martićeva „Čestitka napretku“, gdje pripjeva hvalu „čestitom caru u Stambolu“, Ljudevitu Gaju i pobratimu Jukiću.

Da se i u Bosni počelo raditi oko lijepe knjige i nauke, prva je i najveća hvala Ljudevitu Gaju, jer :

Evo tvojom ljubavlju, dobrotom,
I naše se vatre iskra kaže,
Ne pogibe naše nastojanje,
I nas tvoja obradova ptica . . .

(str. 30.)

Iza povjesne crtice „Omer paša i bosanski Turci“ i prijevoda slavnog Hatišerifa od Đul-hane od 3. studenog 1839. produžuje Zemlje-državopisni pregled turskoga carstva u Evropi i književnost bosansku, čita život fra Nikole Ogranića, posljednjeg biskupa bosanskog (umro 1701), a u starinama bosanskim opisuje poznato redoslovlje popa Stanislava Rubčića, što se čuva u manastiru fojničkom. Onda dolazi istim redom narodno blago.

U trećem svesku je nastavak poznatog geografskog prijevoda turskog carstva u Evropi, pa Omer paša i bosanski Turci, onda glasoviti i najljepši mu opis puta iz Sarajeva u Carigrad mjeseca svibnja 1852., kad je putovao na samaru kao surgun, bolom skrhan i slomljen, a od braće napojen pelinom i čemerom, zatim prijevod Hati-humajuna sultana Abdul Medžida od 1856., biografija Jurja Dobretića, ljetopis katoličke crkve u Bosni, duhovno sjemenište mladeži bosanske u Djakovu, novi samostani i crkve, narodne učione u Bosni i t. d., sve dragocjeni prikazi novijoj povjesti bosanskoj.

U četvrtom svesku izade Šunjićeva „Rodoslovna slovenskinja vila“ (13 pjevanja), u kojoj nam ocrta povjest slovenskih naroda, onda dvanaest vrlo zanimljivih listova o Bosni, pa narodni običaji, ženske pjesme, kako se dijeli zemlja u Bosni. Premda je i ovaj četvrti svezak vrlo zanimljiv, znatno zaostaje za prvim trimi, jer Knežević nije bio dorastao svome učitelju.

Bosanski Prijatelj znamenita je književna pojava kod nas u Bosni. U njemu se vidi najbolje kako je i Jukić radio prema velikoj osnovi: da se upozna je prošlost i sadašnjost ilirska (hrvatska), da se pridiže narodna

svijest. razgoni tmina i neznanje. Pa ako smo na tom putu što odmakli, ne smijemo zaboraviti, da je Jukić te puteve prosekao i da je životom platio svoj trud i nastojanje onaj, koji je prvi pokušao poći neutrtnom stazom.

Jukićev epigon Josip Dobroslav Božić (rođen 1860. u Jošavi kraj Dervente, a umro 1897. negdje u Americi) izdao je četiri sveske „Novog Prijatelja Bosne“ za hrvatsko čitateljstvo (I. svezak u Senju 1888., II. u Zagrebu 1890., III. i IV. u Senju 1894. i 1896.) Ovo spominjem ovdje jedino radi uspomene.

II. Prva bosanska tiskara i „Bosanski Vijestnik“.

Upravo kad je bosanski namjesnik Gazi Husref beg 1529. dovršio svoju džamiju u Sarajevu, te iste godine otopčela je u Goraždu radi tiskara Božidara Goražđanina, koja ondje ostade do iza godine 1531. Bosna je imala tiskaru prije no slavenska Moskva (U Moskvi je osnovana prva tiskara istom 1563. za vlade Ivana Vasiljevića Groznog). Ali kada je prestala raditi goraždanska tiskara, onda je u Bosni ne bijaše sve do 1866. Još od četrdesetih godina radilo se o tom, da se u Sarajevu osnuje tiskara. I svi pokušaji razbiše se o razne nezgode. Godine 1866. dođe u Sarajevo zemunski tiskar i njemački spisatelj Ignat Sopron (rođen u Novom Sadu 30. srpnja 1824., a umro u Zemunu 24. ožujka 1894.) i koncem ožujka uredi tiskaru, koja je neko vrijeme bila njegovo vlasništvo, a uživala je subvenciju bosanske vilajetske vlade. Ovo se opet desi za vezirovanja Topal Osman pašina, koji je poslije Gazi Husref bega najviše uradio za kulturni procvat ove zemlje.

Sopron poče izdavati list, koji se zvao „Bosanski Vjestnik“. Prvi broj izašao je 7. travnja 1866. Ispod naslova čitamo: Bosanski Vjestnik izlazi svakog četvrtka. Cijena mu je na cijelu godinu 60 groša turskih van poštarine. Poštanska taksa u ovom vilajetu za cijelu godinu 8 groša. Predbrojnicima u Austriji ili Srbiji stane ovaj list 8 forinti u banknotama zajedno s poštarinom no bez štempela. Pretplatu prima Sopronova pečatnja u Sarajevu za svu Bosnu i Hercegovinu i Staru Srbiju, za Bugarsku, Vlašku i Austrijsku carevinu: Sopronova pečatnja u Zemunu. Za Srbiju knjižara gg. Velimira Valašića i A. Dobrovoljevića. Oglasi primaju se i na turskom jeziku po groš od stupnog reda.

„Bosanski Vjestnik“ izlazio je na osam strana. Format je 25 × 84 cm. Na svakoj su stranici po tri stupca. Zadnji redak na posljednjoj stranici svakog broja glasi: „Izdaje i uređuje Sopronova Pečatnja u Sarajevu“. List je uređivao Miloš Mandić (1843. — 1900.). Od 5. broja izlazio je list subotom, jer je onda pošta išla iz Sarajeva samo nedjeljom. U istom broju stoji, da su 2., 3. i 4. broj, što su bili poslani u austrijske zemlje povraćeni, jer je po tadašnjim poštanskim propisima u Austriji svaki izvanji list morao imati dopuštenje, da može ulaziti u te zemlje.

Upravi nije bila poznata ta odredba, pa čim je za nju saznala, obratila se molbom za to dopuštenje.

„Bosanski Vjestnik“ bio je politički i poučno — zabavni list. Donosio je u općenim pregledima i u osobitim dopisima domaće i strane događaje i vijesti, objavljivao zakone i službene uredbe, članke o trgovini, vijesti s burze. Uzato donosio izvješća o stanju mjesnih trgova. Donosio je i pripovijetke, pjesme, povesne, prirodoslovne i pedagoške članke, te vijesti o školama itd.

List je imao ove rubrike: uvodni članak, domaće i strane vijesti dopisi, nova pošta, poučna zabava i smješice. Znamenitiji članci jesu: Ustavni zakon vilajeta bosanskoga; O glagolskoj azbuci; Kako je od Austrije oteta Šlezija; Bitka kod Kraljevgraca; Nikola Šubić Zrinjski; Kupanje hladnom vodom itd. Petranović je objelodanio više narodnih pjesama, pa se o ove brojeve jagmili i muslimani i jevreji, čak i oni, koji nijesu znali čitati. U 3. broju izašao je i poziv na pretplatu Petranovićevih pjesama i kratak prikaz u kome se pored ostalog veli, da su pjesme sabrane u Sarajevu, te će tu i izaći, da je ovo prva zbirka narodnih pjesama, koje će biti tiskane u istom mjestu, gdje su i sabrane. U 19. broju ima opet vijest o junačkim na odnim pjesmama, što ih je sabrao Petranović, a veli se, da će izaći u Beogradu. I zbilja izade prva zbirka Petranovićeva u Sarajevu 1867., a druga i treća u Beogradu 1867. i 1870.

Dopisa ima iz Sarajeva, Mostara, Bihaća, Zemuna, Beograda itd. U prvom su broju dva dopisa, jedan je iz Sarajeva, a drugi iz Beograda. Sarajevski dopisnik opisuje prvi ispit u sarajevskoj školi i među ostalim veli: „Mala dječica razna ispovidanja, koja istor četiri mjeseca što učiliste polaze, odlikovaše u ne samo krasnim čitanjem, već i mnogim govorenjem na izust, koje hrvatski (bosanski? Ur.), koje njemački, koje turski. Svoj gospodi vidjelo se je zadovoljstvo i veselje u licu“. Dopisnik piše hrvatski, a urednik popravlja u bosanski! — Beogradski dopisnik piše: „Glas, da će se tamo u Sarajevu pečatnja ustanoviti, učinio je ovamo kod nas veliku senzaciju. Kad se pak ču, da će i novine izlaziti i to na srbsko-bosanskom jeziku, onda se svaki jako začudi, i sad sa ljubopitstvom i željno očekujemo prvi broj tih novina i zaista ćemo ga pozdraviti kao neko osobito pojavljenje, kao nov komet na zvjezdokrugju jugoslavenske književnosti. Nadam se, da će svaki rodoljubivi Srbin rado držati i čitati, a Bošnjacima osobito Sarajlijama neću ni sumnjati poznavajuć njen patriotizam a i trgovački duh, jer znam da će naše novine i trgovačke interese zastupati; a o tima i ja vama se obećavam odavde sve što je važno javljati“.

„Bosanski Vjesnik“ izlazio je negdje do ožujka 1867., ali ja sam imao u ruci samo prvih 25 brojeva. Izašla su i dva „vanredna lista“ (posebna izdanja) i to 6. juna i 26. jula. Prvi vanredni list donosi objavu rata Austrije Pruskoj i Italiji, a drugi poraz kod Kraljevgraca. U redovnim brojevima pisalo se mnogo

o tom ratu. Kako su mi pripovijedali mnogi stari ljudi, koji su u ono doba živjeli, čitale su se te vijesti po Bosni s osobitim interesom. Pravoslavni i još više muslimani veselili su se pruskom napretku.

III. „Bosna“.

Prema § 9. ustavnog zakona bosanskog vilajeta vilajet treba da ima svoju tiskaru, jer se ovim paragrafom određuje, da njena uprava potpada pod upravu direktora vilajetske kancelarije. I na temelju istog paragrafa otkupila je vlada Sopronovu „Pečatnju“. Dok je još ova tiskara bila Sopronovo vlasništvo, počeo je u njoj izlaziti službeni list bosanske vilajetske vlade pod imenom „Bosna“. O ovom listu piše „Bosanski Vijesnik“ u 7. broju (str. 51.) ovo: „Pre neki dan izišao je prvi list zvaničnih novina ovoga vilajeta pod imenom „Bosna“. Ovaj list „pečatan“ je na turskom i „bosanskom“ jeziku i izlaziće svakog ponedjeljka jedanput. Godišnja mu je cijena 40 groša. Po carskoj naredbi treba u svakom vilajetu, koji je god organizovan po ustavnom zakonu vilajetskom da izlaze zvanične novine na turskom i odnosnom zemaljskom jeziku. Tako izlaze još od lane u Ruščuku tursko-bugarske novine „Dunav“ za bugarski vilajet, i sada eto ima bosanska vlada takav svoj organ, koji ima, kao što čujemo, do 1300 predbrojnika. Ovaki broj čitalaca teško da će koji od jugoslavenskih listova imati. O sadržaju tih novina nema se što reći. Zvanične novine kao praviteljstveni organ, imaju manje više svuda jednaki zadatak, i bivaju tome shodno uređivane. Ovaj prvi broj „Bosne“ počinje sa člankom, za koji bi rekli, da je neki program, makar da ne izražava ono, što bi po našem pojmu novinarski program bilo. Za zvanične novine nije ni od potrebe program i jer takav list po svojoj prirodi jedino je „praviteljstven organ“, koji vladi za obnarodovanje zakona, uredbi i pr. služi, i koji daje uputstva nižim vlastima i pojedinim činovnicima. Zvanične novine razdjeljuju svoj sadržaj doduše na dva dijela, na zvanični i ne zvanični. Ovaj posljednji saopštava obično onakove iste vijesti, koje i drugi listovi saopštavaju, ali to biva samo u toliko, u koliko to vlada za probitačno nalazi, da pokaže, kako ona o takovim stvarima misli. Drugi i treći članak naših zvaničnih novina pečatani su pod imenom „pozdrava“, od kojih je prvi od g. vilajetski kajmakan Munib efendija, a drugi g. načelnik pravosuda Camil efendija napisao. I g. mesni hodža Mehmed Emin efendija pozdravio je izlazak toga lista sa nekim stihovima“.

Prvi broj „Bosne“ izišao je u ponedjeljak 16. (28.) maja 1866. S lijeve i desne strane natpisa stoji ovo: „Ove novine izlaze u nedjelji dana jedanput i staju godišnje 40 groša, na šest mjeseci 30 groša, na tri mjeseca 20 groša, a jedan broj groš. Pretplata prima se u ovoj vilajetskoj pečatnji. Naučne i druge polezne članke za pečatanje u ovom listu primaju se rado. Pret-

platnici van Sarajeva imaju još i poštansku taksu platiti. Rukopisi se ne vraćaju.“ — Kasnije je bila pretplata 60 groša, a posljednje godine plaćalo se 65 groša kaime. Poštanska je taksa iznosila godišnje 13 groša.

Od kako je ova tiskara prešla u vlasništvo vilajetske vlade posljednji redak „Bosne“ s malim izuzetkom glasi: „Vilajetska štamparija u Sarajevu“. Format je bio različit kao 29×34 cm, 37×48 i 25×35 cm.

U brojevima XI. i XII. tečaja stoji ispod naslova „Bosna“ ovo: „List za vilajetske poslove, vjesti i javne koristi izlazi jedanput u sedmici“.

Od 1. do 615. broja tiskane su obje vanjske stranice ćirilicom, a nutarnje turski i hrvatski je tekst od riječi do riječi prijevod turskog teksta. Od 28. ožujka do 18. srpnja 1878. izlazi „Bosna“ četvrtkom kao poluzvanični vilajetski list na osam stranica i to: dva su vanjska lista na našem, a dva nutarnja na turskom jeziku. Posljednji broj „Bosne“, što ga je izdala vilajetska vlada izišao je 18. srpnja 1878.

Već 18. srpnja 1878. potpisana su akta berlinskog kongresa, a njihov 25. članak odluči sudbinom Bosne i Hercegovine. Ta se vijest brzo pronese Sarajevom i cijelom zemljom. Svijet se radi toga uskomeša. podiže se Hadži-Lojina Krajina, o kojoj nam pjeva Martić u šestom dijelu svojih „Osvetnika“. Posljednji broj „Bosne“ donosi članak na uvodnom mjestu kojim miri svjetinu. Zadnji brojevi „Bosne“ donose razne vijesti o kongresu.

Kada su početkom kolovoza austro-ugarske čete prešle granicu Herceg-Bosne latiše se muslimani oružja, a u Sarajevu se uredi narodna vlada, koja izdade i jedan broj „Bosne“ javljajući, da je taslidžanski muftija, vođa ustaša protjerao neprijatelja iz doline rijeke Spreče. Pored najbolje volje nijesam dosad mogo doći do ovog broja, pa ovo navodim po pričanju gospodina Muhamed ef Kadića, predsjednika džematskog medžlisa u Sarajevu. No svakako je ovaj broj izašao između 8. do 17. kolovoza.

Sadržaj je lista, kako je već spomenuto, sasvim služben, pa je suvišno o tome i govoriti. Spomenuću samo to, da u ovome listu ima i takih stvari, koje ne bi bile na odmet historiografu.

Jezik je dosta lijep, a naročito kad uzmemo u obzir tadašnje naše novine.

Redakcija je bila pod nadzorom direktora vilajetske kancelarije. Njemu su podređeni urednik, prevoditelj i druga lica, koja su bila zaposlena u redakciji. Ni na jednom broju nije potpisan urednik, ali po „Salnami“ (službeni kalendar sa šematizmom, koja je izlazila od 1866. do 1878. možemo ustanoviti urednike) Prvi je urednik bio je Mustafa Refet ef. Imamović (1847—1912). Kako vidimo po bilješci u 135. broju „Bosne“ od 11. januara

1867, zahvalio se on na toj časti, a redakciju je primio Muhamed Šakir Kurtčehajić, koji osta urednikom sve do svoje smrti (1872.). Poslije Kurtčehajića bili su urednici: Salih ef. Biogradlija, Javer Baruh i njegov pomoćnik Nurudim ef. Kurtčehajić i napokon Kadić ef. Carigradlija.

Kako vidimo glavni su se urednici mijenjali, a prevodilac bio je cijelo vrijeme Mišo Mandić, bivši urednik „Bos. Vjestnika“. Od zgrade do zgrade pomagao mu je Niko Kraljević (1840.—1893.) i Jovo Džinić (1844.—1884.).

„Dulšen-Saraj-Sarajevski Cvjetnik“.

Tako se zvao list, što ga je dopuštenjem Topal Osman paše pokrenuo i nešto preko tri i po godine izdavao i uređivao Mehmed Šakir Kurtčehajić (rođen u Bijelom Polju 1844., a umro u Beču 1872.). Srpske novine (piše on u svom listu) često se obaraju na bosanske muslimana i tursku upravu u Bosni, Kurtčehajić pokreće ovaj list, da odbija laži i klevete tih novina.

„Bosna“ u 135. i 136 broju javlja da je počeo izlaziti u Sarajevu novi list pod gornjim imenom, prikazuje prvi broj i prenosi uvodni članak. U uvodnom članku veli se među ostalim ovo: „Veselo pozdravljamo novo vrijeme, jer vidimo da nam donosi mnoge darove, koje blagodarno primamo. Darovi su ove uredbe, koje čovječnosti odgovaraju, slava i čast onome, koji nam ove uredbe stvara i ostvaraju.“

Pamet treba da jeziku kazuje, šta će govoriti i upravo s toga što nam jezik razumom rukovođen biva, nijesmo u stanju jezikom dovoljno nahvaliti dobro došlo nam novo vrijeme i nove uredbe.

Ako se oslonimo na pero, te stanemo hvaliti novo vrijeme i njegove zahtjeve, vidimo vrlo veliki posao pred sobom, koji vijekove ima trajati. I srcem i jezikom želimo da odgovorimo novom vremenu na njegove pozive; no za riješenje toga zadatka ne nalazimo drugog puta, nego put iskrenosti prema ljudstvu i tijekom putem želimo, da svoje misli izražavamo.

Za svaki posao treba sredstvo i način, a za sredstvo, kojim mi mislimo, da svom zadatku odgovorimo, blagodareći carskoj vladi za mnogo dobra, koja s te strane uživamo, nadosmo javni list i sredstvom ovoga želimo, da braći svojim zemljacima kazujemo putove civilizacije i pričamo dnevne događaje. A ponosimo se, što mislimo, da ćemo tim načinom rodu od koristi biti.

Javni list treba da odgovara zahtjevima vremena, a ne će moći biti uvažen, niti će ovom zadatku moći odgovarati time, što će se nazvati „novine“, nego mu valja pokazati svoju iskrenost, a tome je glavni uslov, da istinu govori, i da se partijskosti ne drži, to jest, da ništa ne govori na štetu pravde i istine, koliko mu drago da je uglađenjem riječima iskićen i ukrašen, ono se ne će riječi na istini osnivati, ne će postići za čim

je pošao, jer će ga svaki pametni i zdravi čovjek toliko prezirati, da ga ne će ni u ruku uzeti.

Ono, što se u jednom listu piše, treba da je ljudstvu od koristi. Zato treba da je napisano tako, da ga može svako razumjeti čitajući ili slušajući.

Ovo, što do sada izgovorismo, osnov je našega pravca, koga ćemo se pri izdavanju ovoga lista držati, i koji ovdje u kratko razlažemo:

1. Dužnost našu podaničku prema carskoj vladi najtoplije ćemo ispunjavati.

2. Svom duševnom snagom trudićemo se, da duševno i tjelesno koristimo našoj braći i domovini.

3. Sve uredbе novoga vremena javljaćemo čitaocima ovoga lista i objašnjavaćemo ih, kako će ih lakše razumjeti, i njima se koristiti.

4. Domaće i stranske događaje javljaćemo, a pri tome ni kome ne ćemo strane držati.

5. Klonićemo se svake štetne misli i riječi, a držaćemo se onoga puta, koji će nas do toga dovesti, da nas pošteni ljudi uvažaju, a da bi naš govor svak razumjeti mogao o svačemu ćemo razumljivo i razgovijetno govoriti, i u kratke ćemo pisati...“

Onda piše dalje: „List je ovaj namijenjen duševnoj i materijalnoj koristi njegovih čitalaca, i najveća mu je želja, da mu zavičaj procvjeta, zato nosi na sebi ime „Cvjetnik“ i ovo sada izlazi prvi put svojim čitaocima pred oči.“ — Ovaj prvi broj „Sarajevskog Cvjetnika“ izađe 26. prosinca 1868. Ispod natpisa stoji ovo: „Izlazi po jedanput u sedmici i to svake subote u Sarajevu, centralnom mjestu vilajeta bosanskoga, u vilajetskoj štampariji. Cijena mu je za godinu dana 50 groša. Dopisi se primaju u svim evropskim jezicima, ako se s potpisom dostavljaju. Za oglase, koji će se u prvi stup savljati naplaćivat će se po 5, a za one, koji će se u posljednji stup stavljati, naplaćivat će se po 2 groša od svake vrste. Oglasi se za jednu potrebu ne će naplaćivati“.

Posljedni redak kao i kod „Bosne“ glasi: Vilajetska štamparija u Sarajevu, dok u istom retku turskog teksta stoji mjesto tiskare: Mehmed Šaćir, ime vlasnika i urednika.

„Sarajevski Cvjetnik“ izlazio je kao i „Bosna“ na čeliri stranice; dvije vanjske su tiskane ćirilicom, a unutrašnje turski. Na svakoj su stranici po četiri stupca. Format je 25×38 cm. Svaka nova godina počima s brojem, godine izlaska označene su rimskim brojkama, dok su brojevi „Bosne“ označivane rednim brojevima sve do 615. broja. Posljednji broj ovog lista izašao je 1. srpnja 1872.

Kako se vidi „Sarajevski Cvjetnik“ bio je spoljašnošću sličan „Bosni“, no sadržajem se od nje posve razlikovao. Politički, ekonomski i poučni članci, šteta ih je pisao Kurtčehajić posve su originalni. Mehmed Šakir je bio samouk, pa sve što je

pisao, pisao je na svoju ruku. Koliko je bio vrlo razborit i trijezan čovjek svojim je pisanjem zadivio učene ljude u tadašnjoj osmanlijskoj državi. „Sarajevski Cvjetnik“ je imao preko 2000 pretplatnika, od kojih je bilo nešto preko 1000 u samom Carigradu. Mnogo se čitao i po Bosni. Kurtčehajićevi uvodni članci bili su isprva blagi i poučni. Kasnije je pisao sve oštrije i oštrije, kritikovao upravu, upućivao na panslavizam prikazajući ga kao veliku pogibao po osmanlijsku carevinu.

Pisao je čistim narodnim jezikom, a za turski jezik veli Dr. Bašagić, da je bio uza svu jednostavnost jedar i klasičan, i zato je svratio na se pažnju diplomata i literata u Turskoj. Ovo nam potvrđuje kratko pismo, što ga je kao odgovor napisao 29. silhidžeta 1285. (30. ožujka 1869.). Rešadbegu, koji mu je stavio nekoliko pitanja glede obrazovanosti i dobi, jer nitko u Carigradu nije vjerovao, da mlad Bošnjak bez visoke obrazovanosti znade onako pametno pisati i vješto perom baratati. Dio toga pisma donosimo ovdje po prijevodu dra Bašagića:

„Primio sam Vaše patriotsko pismo. Pitate me: za godine, jesam li izvan Bosne nauke slušao, ili nijesam — jesam li putovao po Evropi ili nijesam — i jesam li imao prilike naučiti koji evropski jezik ili nijesam? — Drage volje sve ću Vam reći:

Ja sam u dvadeset i trećoj godini. Što sam mogao naučiti? Otac me donekle podučio u osnovnim znanostima. U našim krajevima nema škola, gdje se predaju više znanosti, da se u ovim godinama izobrazim kao jedan evropski mladić. Čitajući lijepe knjige domogao sam se opet ovdje osmanlijskog jezika i stila da nešto umijem napisati. Preko bosanske granice nijesam prelazio. Obnašao sam jednu — dvije državne službe u jedan — dva grada. Moja je najviša želja, da odem u Evropu. Budući da je u našim krajevima nauka sasna zanemarena, a u Evropi — ne znam: je li to prirodeno svojstvo naroda, što li? — naprotiv mnogo se goji i njeguje. Želja me vukla — makar bila i sramota — da se barem u tuđoj zemlji na tuđem jeziku izobrazim kao čovjek. To mi nije u dio palo s dva razloga, i to: što imam ženu, a nemam najprečeg sredstva, koji vodi do ljudske sreće, naime oskudijevam s novcem, a to mi dvoje pravi zapreke.

Od ostalih želja nije mi bila mnogo manja želja, da naučim francuski jezik, kojim se na zapadu najviše govori. I to da nam, čim nesmiljeni zulumčar, to jest „neimanje“ nije mi dalo prilike. Samo slovenski znam, jer se ovdje govori najviše tim jezikom“,

Vijesti o njegovoj smrti duboko je potresla sve one, koji su ga lično ili po rado poznavali. Ovo nam svjedoči ova predaja: Dru Bašagiću pripovijedao je njegov otac, da mu je naš zemljak i veliki osmanlijski književnik Arif Hikmet beg Stočević kazivao, kad je došao brzoglav u redakciju „Ibreta“ (carigradski list), da je Mehmed Šakir umro. Zija paša, Suavija i on plakali su kao

djeca i da ih je gubitak ovoga čovjeka više potresao nego gubitak Beograda.

Eto takav je čovjek bio urednik „Bosne“ i vlasnik i urednik „Sarajevskog Cvjetnika“.

V. Neretva.

Za vrijeme ustanka u Hercegovini (1875. — 1878.) bude odvojena Hercegovina od bosanskog vilajeta i po odredbi Porte učinjena posebnim vilajetom i uređena po istom ustavnom zakonu kao i Bosna. Tu vijest donese službeni list „Bosna“ u broju od 3. siječnja 1876. U Mostaru bi uređena i tiskara hercegovačkog vilajeta. U ovoj tiskari poče izlaziti službeni list za Hercegovinu pod imenom „Neretva“. „Bosna“ od 13. ožujka 1876. javlja, da je u Mostaru počeo izlaziti službeni list „Neretva“ i prenosi uvodni članak.

Prvi broj „Neretve“ izašao je 6. safera 1293., 19. februara 1876., 2. ožujka 1876. (ovako stoje datumi triju kalendara). Ispred natpisa stoji u dva stupca oko datuma ovo: „Ovaj list izlaziće jedanput u nedjelji dana. Cjena je ovom listu: za godinu dana 50 gr., za 6 mjeseci 30 gr. Pojedini brojevi mogu se dobiti svaki za 30 para. Predbrojine izvan Mostara imaju još i poštarinu platiti.

Pretplata se prima u štampariji ovog vilajeta. Dopisi, odnoseći se na nauku i umjetnost rado će se u ovom listu štampati“.

I „Neretva“ je izlazila kao i gornja dva lista na turskom i hrvatskom jeziku, format je 29 × 44 cm.

Dosta su zanimljivi prvi reci uvodnog članka, koji glase: „jedno od najtemeljitijih sredstava, koja dobar pun redak jednog vilajeta uslovljavaju, jesu novine. No osim toga novine služe još i za prosvjetu i obraženje i daju mogućnost, da se čustva otvore i stvari lakše smatrati mogu. — Kao što su u svakom glavnom mjestu vilajeta novine ustanovljene, tako se i u ovom od Bosne odvojenom hercegovačkom vilajetu za dobro našlo, ovu ustanovu u život privesti, s tom velikom nadeždom i željom: da dobar plod prinese.

S božjom pomoći dakle pečataju se i izdaju za sada prema veličini i srestvima ove oblasti novine pod imenom „Neretva“ jedanput na nedjelju. Ali u koliko bude civilizacija i kultura u ovoj oblasti napredovala, toliko će se i list „Neretva“ raširivati“.

„Neretva“ je sadržajem slična „Bosni“. Donosila je službene vijesti, zakone i naredbe, službene brzogjave, ratne izvještaje domaće vijesti itd. Uza to je donosila i članke, kojima se pobijalo pisanje zadarskog „Narodnog Lista“ i „Obzora“. Ta dva lista imala su svoje dopisnike u Mostaru.

„Neretva“ je imala mnogo manje pretplatnika od Bosne. Kako mi je pripovijedao naš starina gosp. Marko Šušelj, tiskala se u 300 primjeraka i razasijalala po svim krajevima

tadašnje Turske, a nešto išlo i u zamjenu za listove u Hrvatsku i Dalmaciju.

Glavni urednik bio je Mehmed Hulusi (1849. — 1907.), direktor vilajetske kancelarije, prevodenje pak sturskog vršio je Jesef Alkalay (1847. — 1898.), činovnik vilajetske kancelarije. Za domaće vijesti i oglase brinuo se Marko Šušelj.

Jezik je vrlo slab i vidi se, da prevodilac nije bio naše gore list.

Pošljednji broj ovog lista izišao je 16. prosinca 1876. pa je prema tome izašlo svega 38 broja. List je prestao izlaziti s toga, što je dokinut hercegovački vilajet i priključen ponovo Bosni. List, „Bosna“ donosi naredbu Porte o ukinuću ovog vilajeta u broju od 21. siječnja 1877.

† Fra Didak Buntić.

U početku ove godine izgubi Herceg-Bosna jednoga od svojih prvih i najvrijednijih sinova. Na 3. veljače o. g. raznese po našoj domovini žica tužnu vijest, da je o. fra **D i d a k B u n t i ć** naglom nenadanom smrću preminuo u Čitluku, gdje je u nekom narodnom poslu boravio.

Kad se uzme na oko veliki i neumorni rad pokojnikov i potrebe našeg vremena, koje više nego ikad traži u nas vrsnih, ustrajnih i požrtvovnih u javnom radu ljudi — onda se ovaj gubitak mora doista označiti velikim i teškim. I zaista će taj gubitak osjećati hrvatski narod Hercegovine, kome je pokojnik bio u doslovnom smislu riječi otac i majka.

Domaja mu je ubava hercegovačka oaza Brotnjo, gdje je godine 1870. u mjestu Paoči ugledao svijeta. Posvetivši se nakon osnovnog i srednjeg školovanja Franjevačkom redu, god. 1888. dovrši svoju višu teološku izobrazbu u Insbruku. Kao redovnik dade se na učiteljski poziv kao nastavnik franjevačke vel. gimnazije u Širokom Brijegu, najprije kao profesor, a poslije kao direktor toga, po bosansko-hercegovačku prosvjetu visoko zaslužnog zavoda.

Njegov nastup u učiteljsko zvanje neosta međutim u samim školskim zidovima, — onda posta pravim učiteljem svoga naroda, i još više: Prosvjetiteljem, savjetnikom, pomagačem i pobornikom njegovim. U tom je pogledu lik fra Didaka jedna pojava, kojoj ćemo u redovima javnih hrvatskih narodnih radenika jedva premca naći.

Zanesen željom za opću narodnu prosvjetu, prihvati se posla oko ostvarenja te želje u korjenu njezinom, — u prvoj kulturnoj potrebi današnjeg građana moderne države — u pismenosti. Videći u kolikom smo nazatku ostali uslijed nepovoljnih prosvjetnih prilika starijih i novijih vremena, navjesti rat analfabetizmu u kraju, gdje ga je mogao neposrednim

svojim radom pobijati, a tim dade pobudu i primjer za sveopći pokret u našoj domovini protiv tog kobnog manjka naše narodne prosvjete.

Po uzoru t. z. Bell-Lankastrove metode za pouku u pismenosti velikih skupina analfabeta, osnova školu za takovu poduku sa pomoćnicima, koje je on sam u to znanje uputio. Na taj mu je način uspjelo da u razmjerno kratko vrijeme oko Širokog Brjega u pojedinim mjestima privede hiljade analfabeta pismenosti.

Ovaj rad pok. fra Didaka Buntića može se označiti kao prvi opsežniji i sustavni rad oko suzbijanja analfabetizma u našoj domovini izvan škole. Uspjeh njegov nije samo u neposrednoj okolini, gdje ga je on razvijao, nego i u pobudi javne opće narodno-prosvjetne ideje, oko koje se je uslijed te njegove pobude počelo i u drugim krajevima naše domovine raditi.

Drugi, ne manje znameniti i zaslužni dio fra Didakova rada razvija se na polju narodnih potreba i interesa. Tu radi on upravo bezprimjernom požrtvovnošću i nesebičnošću, kao pravi narodni čovjek. Još za vrijeme teških godina rata u oskudnim prehranbenim prilikama, s kojih je osobito patio njegov hercegovački zavičaj, fra Didak je pravi otac i majka onim krajevima, koji svu svoju snagu zalaže, da svoj narod spasi od zijevažuje gladne propasti.

Nakon sloma Monarhije i osnutka naše države fra Didak Buntić nalazi se među prvim redovima naših javnih radnika. Pri samom državnom ujedinjenju on je članom središnjeg odbora Narodnog Vijeća u Zagrebu isto i član prvog privremenog Narodnog Predstavništva. On ulazi i kao izabrani narodni poslanik u Konstituantu i tu razvija svoj rad kao pobornik prava i potreba narodnih na političkom, socijalnom, ekonomskom i prosvjetnom polju. Gdje god se pokazala kakva nepravda, propust i manjak u narodnim interesima, a napose hrvatskim, svagdje nailazimo istup fra Didaka i njegov odrješiti glas, kojim zahtijeva, da se nepravda ispravi a manjak namakne.

I u sred ovakovog rada, u krepkoj muževnoj dobi stiže ga nenadana smrt na zaprepašćenje i potresno žaljenje čitavog hrvatskog naroda a pogotovo njegovih zavičajnih zemljaka, koji su taj gubitak morali najače osjetiti radi velikih dobročinstva, koje im je iskazao i nestalih nada, koje su u njega još polagali.

Ako iko, fra Didak Buntić zaslužio je kao pravi narodni radnik i pobornik vidljivi, sjajni spomenik. Doći će vrijeme, kad će mu se narod i ovako odužiti, no fra Didak stavio je sam u srce svoga naroda spomenik trajniji i vrijedniji, koji se iz narodne duše javlja pri uspomeni na njega tihim ali dubokim uzdahom: Slava Ti nezaboravni, veliki naš pokojniče!